

"ישראל (לא) לבדד תשכון"

פרופ' אלי פודה*

ספטמבר 2016

המבוי הסתום בין ישראל והפלסטינים, התחזקות השפעתה של איראן, פעילות טרור של ארגוני אסלאם ג'יהאדיסטי, התמוטטות מדינות ערביות בעקבות האביב הערבי והתעצמות חיזבאללה וחמאס – כל אלה יוצרים את הדימוי שישראל מוקפת אויבים השואפים להשמדה. דימוי זה אינו מוטעה לחלוטין, משום שמדינות, ארגונים ויחידים בעולם הערבי והמוסלמי עדיין מאמינים, כי חיסולה של "הישות הציונית" הינו אפשרי והם גם פועלים בדרכים שונות לממש את האידיאולוגיה הזו. אולם, ראייה זו כמשקפת מציאות הינה טעות, ואילו קבלת החלטות בהתאם לה הינה טעות עוד יותר חמורה. למעשה, ניתוח היסטורי של מצבה ומעמדה של ישראל במזרח התיכון מאז הקמתה מלמד, כי ישראל שיפרה את מצבה לאין ערוך.

מאז ראשית הציונות פעלה ישראל לפרוץ את חומת הבדידות הערבית. כל עוד הפן-ערביות – האידיאולוגיה שחתרה לאחד את העולם הערבי הסוני תחת הנהגת נאצר – שלטה בכיפה, כל קשר עם ישראל היה מוקצה. במצב זה ישראל חיפשה מסילות למיעוטים לא מוסלמים (כגון הנוצרים והדרוזים בלבנון) או לא ערבים (כגון הכורדים בעיראק). תוצאות המאמצים הללו מעולם לא עמדו ביחס ישר למידת ההשקעה בהם, אולם הם נבעו ממיעוטן של האופציות שעמדו בפני מעצבי מדיניות החוץ הישראלית.

כיוון אחר היה הניסיון ליצור בריתות עם מדינות לא ערביות ולא מוסלמיות, כמו "ברית הפריפריה" עם איראן ותורכיה (שתיהן מדינות מוסלמיות) ואתיופיה (נוצרית) בסוף שנות ה-50 וראשית שנות ה-60. ההיגיון שעמד מאחורי הניסיונות ליצור קשרים עם מיעוטים ומדינות פריפריה הוא שילוב אינטרסים מול אויבים משותפים. בהכללה ניתן לומר, כי האויב המשותף היה "האוקיינוס המוסלמי-ערבי-סוני". לאויב זה היו פנים רבות – למשל, הרוב המוסלמי בלבנון (עבור המרונים), משטר הבעת' בעיראק (עבור הכורדים), או נאצר והנאצרזים (עבור מדינות הפריפריה) – אבל ביסודו של שיתוף הפעולה עמד ההיגיון הריאליסטי של "האויב של האויב שלי הוא ידיד שלי".

מבחינת הישגיה, מדיניות הפריפריה הייתה מוצלחת יותר ממדיניות המיעוטים, אולם שתיהן לא היו מבוססות על בריתות עם הרוב הדומיננטי הערבי-סוני במזרח התיכון. כל אחד מהגורמים ששיתפו פעולה עם ישראל סבל מבעיות לגיטימציה: איראן הייתה דחוייה בשל הרוב השיעי; תורכיה בשל עברה העות'מאני (וזאת למרות היותה סונית); ואתיופיה הייתה נוצרית ובשוליים של המזרח התיכון. במלים אחרות, אף שישראל פרצה את חומת הבדידות באמצעות דיפלומטיה יצירתית, היא המשיכה למלא תפקיד שולי באזור. ישראל אמנם הצליחה לקיים מגעים חשאיים עם גורמים שונים בעולם הערבי (בעיקר ירדן), ואף מילאה תפקיד בשימור המשטרים בירדן ובלבנון, אולם ככלל ישראל לא הצליחה לפרוץ את חומת העולם הערבי הסוני.

* פרופ' אלי פודה מלמד בחוג ללימודי אסלאם ומזה"ת באוניברסיטה העברית וחבר ועד מנהל במיתוים – המכון הישראלי למדיניות-חוץ אזורית

הפריצה הגיעה עם חתימת הסכם השלום עם מצרים ב-1979 – המדינה הערבית הסונית הגדולה והחשובה ביותר בעולם הערבי. ואולם, העובדה שמצרים הוחרמה על ידי כמעט כל מדינות ערב, במקביל למבוי הסתום בנושא הפלסטיני, לא אפשר ניצול פריצת הדרך. השינוי בא עם חתימת הסכמי אוסלו והמשא ומתן עם סוריה בשנות ה-90, אך כישלון הערוץ הסורי ופריצת אינתיפאדת אל-אקצא ב-2000 עצרו את המומנטום. עם-זאת, הסכם אוסלו אפשר לירדן "לצאת מהארון" ולחתום על הסכם שלום ב-1994, שהפך אותה למדינה הערבית הסונית השנייה החותמת על הסכם גלוי ופורמאלי עם ישראל.

מלחמת לבנון השנייה בקיץ 2006 העמידה את ישראל במחנה אחד עם מדינות האסלאם הסוני – כולל סעודיה ומדינות המפרץ – אל מול האיום המשותף שהציבו החיזבאללה, איראן והשיעה בכללותה. בפעם הראשונה ישראל מצאה את עצמה – אמנם בעיקר מאחורי הקלעים – חולקת אינטרסים משותפים, ואולי אף משתפת פעולה, עם מדינות מרכזיות ערביות סוניות, אשר מכירות בישראל כשחקן מרכזי בזירה המזרח תיכונית. מסמכי הוויקיליקס מאוששים את הקביעה, כי שליטי מדינות המפרץ רואים בישראל כוח מגן אפשרי בפני התפשטות איראן והשיעה.

עשר שנים מאוחר יותר, מגמה זו הולכת ומתחזקת; דבר זה נכון במיוחד בעקבות הכיבוש האמריקני של עיראק והאביב הערבי, שהביא להתפרקותן ולהיחלשותן של כמה שחקניות מרכזיות (כמו מצרים, עיראק וסוריה). מלוא התמונה עדיין אינה ידועה לנו, אולם ההדלפות המתפרסמות בעיתונות העולם מלמדות, כי ישראל מקיימת ערוצים שונים של הידברות – חלקה גלויה, רובה חשאית – עם מצרים, ירדן, מדינות המפרץ ואולי גם מדינות נוספות. בנוסף לכך, ישראל יצרה לה מדיניות "פריפריה חדשה", אשר כוללת שיתוף פעולה כלכלי וצבאי עם מדינות כמו אזרבייג'ן, גאורגיה וקזחסטן. גם לגבי תורכיה יש מקום לאופטימיות בעקבות הסכם הפיוס שנחתם לאחרונה.

התמונה העולה מניתוח זה היא שישראל שיפרה לאין ערוך את מצבה במזרח התיכון; אם בעבר שיתוף הפעולה היה מוגבל למיעוטים או למדינות פריפריאליות, הרי ישראל היום משתפת פעולה עם מדינות הגרעין הערבי הסוני. כתוצאה מכך, יש כיום מתאם גדול בין מעמדה הגיאוגרפי של ישראל בלב האזור ובין מעמדה הפוליטי והצבאי. השיפור במעמדה של ישראל במזרח התיכון מלמד כי התפיסה היהודית המסורתית של "עם לבדד ישכון" אין לה על מה להסתמך.

לאור קשת האיומים שצוינה מעלה, מסקנה זו חשובה ביותר. הבעיה היא שמקבלי ההחלטות בישראל עלולים להיתפס לשביעות רצון עצמית ולחוסר מעש מדיני. יש לזכור כי השתלבותה הנוכחית של ישראל באזור היא בעיקר תולדה של אינטרסים ולא של הכרה בה. ולכן, קפיצת המדרגה הבאה תהיה רק עם פתרון או התקדמות משמעותית בסוגיה הפלסטינית.